

LIETUVOS RESPUBLIKOS ŠVIETIMO IR MOKSLO MINISTERIJA

Valstybės biudžetinė įstaiga, A. Volano g. 2/7, 01516 Vilnius, tel. (8 5) 219 1225 / 219 1152, faks. (8 5) 261 2077,
el. p. smmin@smm.lt, http://www.smm.lt. Duomenys kaupiami ir saugomi Juridinių asmenų registre, kodas 188603091.
Atsisk. sąsk. LT30 7300 0100 0245 7205 „Swedbank“, AB, kodas 73000

Aukštosioms mokykloms,
Lietuvos studentų atstovybių
sajungai,
Lietuvos studentų sąjungai

2010-01-13 Nr. *SL-07-03-01*

Į

ŠVIETIMO IR MOKSLO MINISTERIJOS POZICIJA DĖL LIETUVOS RESPUBLIKOS MOKSLO IR STUDIJŲ ĮSTATYMO (2009 M. BALANDŽIO 30 D. NR. XI-242) KONSTITUCINGUMO

Atsižvelgdama į viešai išsakomus nuogąstavimus dėl Mokslo ir studijų įstatymo atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai Švietimo ir mokslo ministerija, pasitelkusi konstitucinės teisės specialistus, parengė ir Jūsų žiniai siunčia poziciją dėl dažniausiai užduodamų klausimų, susijusių su Mokslo ir studijų įstatymo konstitucingumu.

BENDROSIOS PASTABOS

1. 2009 m. balandžio 30 d. Mokslo ir studijų įstatymas (toliau – MSI) yra mokslo ir studijų reformos, turinčios užtikrinti Lietuvos mokslo ir studijų sistemos kokybinę pertvarką, teisinis pagrindas. MSI įtvirtina tokią mokslo ir studijų misiją: padėti užtikrinti šalies visuomenės, kultūros ir ūkio klestėjimą, būti kiekvieno Lietuvos Respublikos piliečio visaverčio gyvenimo atrama ir paskata, tenkinti prigimtinį pažinimo troškimą.

MSI užtikrina, kad Lietuvos mokslo ir studijų politika laiduoja mokslo ir studijų kokybę, visų šalies piliečių lygias teises įgyti aukštąjį išsilavinimą ir sąlygas geriausiems dirbti mokslinį darbą, siekti mokslinio ir kūrybinio tobulėjimo, rūpinasi mokslo ir studijų sistemos atitiktimi visuomenės ir ūkio poreikiams, remia jos atvirumą ir integraciją į tarptautinę mokslinių tyrimų ir aukštojo mokslo erdvę.

2. MSI yra grindžiamas Lietuvos Respublikos Konstitucijos nuostatomis apie aukštojo mokslo prieinamumą visiems pagal kiekvieno žmogaus sugebėjimus, aukštųjų mokyklų autonomiją, mokslo, tyrinėjimų ir dėstymo laisvę, valstybės pareigą prižiūrėti mokymo ir auklėjimo įstaigų veiklą.

3. Lietuvos Respublikos teisės sistema grindžiama Lietuvos Respublikos Konstitucijos viršenybės principu. Konstitucijos 7 str. 1 d. nustatyta, kad „negalioja joks įstatymas ar kitas aktas priešingas Konstitucijai“. Konstitucijoje yra įtvirtintos pagrindinės teisinio reguliavimo nuostatos, ji sudaro įstatymų leidybos pagrindą. Seimo priimti įstatymai bei kiti teisės aktai turi atitikti Konstituciją.

3.1. Pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją įgaliojimus oficialiai aiškinti Konstituciją turi Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. Ši teisminė institucija šią funkciją atlieka sprendama, ar įstatymai neprieštarauja Konstitucijai, ar kiti Seimo priimti aktai neprieštarauja įstatymams ir Konstitucijai, ar Respublikos Prezidento ir Vyriausybės aktai neprieštarauja įstatymams ir Konstitucijai, taip pat teikdama išvadas pagal Konstitucijos 105 str. 3 d.

Konstitucinio Teismo aktuose formuojama oficiali konstitucinė doktrina, kurioje atskleidžiama vientiso konstitucinio reguliavimo, kaip vienos visumos, esmė, joje taip pat gali būti nurodoma, koks Konstitucijos nuostatų aiškinimas yra negalimas. Visi teisę kuriantys, teisę taikantys subjektai, įskaitant ir teismus, taikydami Konstituciją privalo paisyti oficialios konstitucinės doktrinos, jie negali aiškinti Konstitucijos nuostatų kitaip, nei savo aktuose yra išaiškinęs Konstitucinis Teismas. Priešingu atveju būtų nepaisoma Konstitucijos viršenybės principo, būtų sudarytos prielaidos nesuderinamumams teisės sistemoje atsirasti.

3.2. Lietuvoje įstatymų ir kitų Seimo aktų konstitucingumą vertina Konstitucinis Teismas, sprenddamas, ar įstatymai (jų dalys) ar kiti Seimo aktai neprieštarauja Konstitucijai. Tik šiai konstitucinės kontrolės institucijai priskirti įgaliojimai konstatuoti įstatymo ar kito Seimo akto prieštaravimą Konstitucijai.

Pažymėtina, kad mokslininkų, politikų ar kitų asmenų vertinimai įstatymų konstitucingumo klausimu išreiškia tik jų nuomonę ir teisinių padarinių negali sukelti.

3.3. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad svarstant MSĮ projektą Lietuvos Respublikos Seime kai kurie mokslo ir studijų reformoms nepritariantys Seimo nariai kėlė klausimą dėl atskirų jo nuostatų konstitucingumo. Vienais atvejais jų keliamos abejonės buvo išsklaidytos teisininkų išvadomis, kitais atvejais buvo rastos kompromisinės formuluotės.

Priimtas MSĮ tapo mokslo ir studijų reformos pagrindu, jo nuostatos yra sėkmingai įgyvendinamos. Šiomis nuostatomis buvo grindžiami vėlesni Seimo nutarimai (dėl M. Romerio universiteto Statuto patvirtinimo), kurių konstitucingumas svarstymo metu nebuvo kvestionuojamas. Tiesa, prasidėjusi mokslo ir studijų reforma tenkina ne visus, norima, nesuvokiant vykstančių esminių socialinio gyvenimo pokyčių, išsaugoti ir užkonservuoti iki MSĮ įsigaliojimo buvusią padėtį. Siekiant sustabdyti MSĮ pagrindu vykdomą mokslo ir studijų reformą ieškoma visokių reformos kontrargumentų (vienas iš jų – MSĮ atskirų nuostatų konstitucingumo klausimas), bandoma iš naujo pradėti diskusiją tais klausimais, dėl kurių po ilgos polemikos, išklausius visų suinteresuotų pusių nuomones jau pasiektas platus politinis bei visuomeninis konsensusas ir priimti teisiniai sprendimai.

3.4. Lietuvos teisės sistemoje galioja įstatymų ir kitų teisės aktų konstitucingumo prezumpcija, t. y. iki Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas nėra pripažinęs įstatymo (jo dalių) ar kito teisės akto (jo dalių) prieštaravimo Konstitucijai, laikoma, kad įstatymas (jo dalis) ar kitas aktas (jo dalis) yra konstitucingas. Kitaip būtų paneigtas teisinio reguliavimo privalomumo principas.

3.5. Pažymėtina, kad Mokslo ir studijų įstatymo (2009 m. balandžio 30 d., Nr. XI-242) konstitucingumo Konstitucinis Teismas nėra nagrinėjęs. Jokia valstybės institucija ar pareigūnas neturi teisės konstatuoti, kad vienos ar kitos MSĮ nuostatos prieštarauja Konstitucijai.

Pastebėtina ir tai, kad subjektai (taip pat Seimo narių grupė), turintys teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl MSĮ nuostatų konstitucingumo, iki šiol nėra kreipęsi į Konstitucinį Teismą, nors didžioji dalis MSĮ nuostatų įsigaliojo nuo priėmimo momento arba 2010 m. sausio pirmos ir jų įgyvendinimas yra fundamentalių pokyčių teisinis pagrindas. Tai leidžia daryti prielaidą, kad nerasta

rimtų teisinių argumentų, kuriais remiantis būtų galima inicijuoti konstitucinės justicijos bylą Konstituciniame Teisme dėl MSĮ nuostatų konstitucingumo.

3.6. Kaip buvo minėta, oficialiai Konstituciją aiškina Konstitucinis Teismas, nagrinėdamas konstitucinės justicijos bylas. Konstitucinis Teismas savo nutarimuose ne kartą yra konstatavęs, kad Konstitucija – vientisas aktas, kad Konstitucijos principai ir normos sudaro darnią sistemą, kad jokios Konstitucijos nuostatos negalima aiškinti vien pažodžiui, nė vienos Konstitucijos nuostatos negalima aiškinti taip, kad būtų iškreiptas ar paneigtas kurios nors kitos konstitucinės nuostatos turinys, nes taip būtų iškreipta viso konstitucinio teisinio reguliavimo esmė, pažeista konstitucinių vertybių pusiausvyra.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas ne vienoje byloje yra atskleidęs Konstitucijos nuostatų, susijusių su aukštųjų mokyklų autonomija, piliečių teise į aukštąjį mokslą, turinį ir prasmę. Minėtini Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. birželio 27 d., 2002 m. sausio 14 d., 2002 m. vasario 5 d., 2008 m. vasario 20 d., 2008 m. kovo 20 d. nutarimai. Būtent šiuose nutarimuose (t. y. ne kuriuo vienu paskirai, bet jų visuma) ir suformuluota aukštųjų mokyklų autonomijos, teisės į aukštąjį mokslą, mokslo, tyrinėjimų ir dėstyto laisvės oficiali konstitucinė doktrina. Į ją ir buvo atsižvelgiama derinant MSĮ formuluotes svarstymo metu.

Be to, kaip nurodyta Seimo narių rašte, Konstitucinis Teismas 2009 m. spalio 28 d. sprendimu išaiškino kai kurias Konstitucinio Teismo 2008 m. kovo 20 d. nutarimo, o 2009 m. gruodžio 18 d. sprendime – Konstitucinio Teismo 2002 m. sausio 14 d. nutarimo nuostatas. Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad jis, aiškindamas savo nutarimą, yra saistomas tiek nutarimo nutarimosios, tiek motyvuojamosios dalies turinio, kad dėl Konstitucinio Teismo nutarimo aiškinimo priimtas sprendimas yra neatskiriamas nuo Konstitucinio Teismo nutarimo, kad juo negalima koreguoti ar keisti Konstitucinio Teismo nutarimo nuostatų turinio ir prasmės.

Todėl galima daryti išvadą, kad Seimo narių rašte minimuose 2009 m. spalio 28 d. ir 2009 m. gruodžio 18 d. sprendimuose nėra ir negali būti kokių nors naujų nuostatų, kurios nebuvo žinomos iki MSĮ priėmimo ir įsigaliojimo.

4. MSĮ, kuris yra mokslo ir studijų reformos teisinis pagrindas, nustato mokslo ir studijų valstybinį reguliavimą, mokslo ir studijų kokybės užtikrinimo principus, mokslo ir studijų institucijų steigimo, pabaigos ir pertvarkymo teisinius pagrindus, aukštojo mokslo kvalifikacijų ir mokslo laipsnių suteikimą ir pripažinimą, mokslo ir studijų institucijų valdymą, veiklos organizavimą ir priežiūrą, mokslo ir studijų institucijų dėstytojų, mokslo darbuotojų ir studentų teises ir pareigas, mokslo ir studijų finansavimą; valstybinių aukštųjų mokyklų turto valdymo, naudojimo ir disponavimo juo principus.

Pažymėtina, kad tarp MSĮ įtvirtintų studijų principų (3 str.) yra akademinės laisvės ir autonomijos, atvirumo ir atsakomybės visuomenei, akademinės bendruomenės narių bendradarbiavimo, studentų asmeninio suinteresuotumo, įsipareigojimo ugdyti akademinės bendruomenės narių visuomeninį atsakingumą, aukštųjų mokyklų ir studentų sąžiningos konkurencijos, suderinamumo su Europos aukštojo mokslo erdvės nuostatomis, nuolatinio mokymosi siekio, integracijos į valstybės ir visuomenės gyvenimą principai. Šie įstatymo principai išplaukia iš Lietuvos Respublikos Konstitucijos, juos formuluojant atsižvelgta į oficialią konstitucinę doktriną. Būtina pažymėti, kad iš Konstitucijos kylančiais principais yra grindžiamas visas MSĮ įtvirtintas teisinis reguliavimas, todėl jis negali prieštarauti Konstitucijai.

I. DĖL AUKŠTŪJŲ MOKYKLŲ AUTONOMIJOS

1. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 40 str. 3 d. nuostatos garantuoja aukštųjų mokyklų autonomiją. Oficialioje konstitucinėje doktrinoje, aiškinančioje aukštosios mokyklos autonomijos sampratą, pažymėta, kad įstatymų leidėjas, nepaneigdamas aukštųjų mokyklų autonomijos principo, gali nustatyti aukštųjų mokyklų organizacinės ir valdymo struktūros pagrindus, kad aukštųjų mokyklų valdymo institucijas, įgyvendinančias aukštosios mokyklos

savivaldą, formuoja pačios aukštosios mokyklos, kad vykdomosios valdžios institucijų atstovai gali būti skiriami į aukštųjų mokyklų institucijas, kurios vykdo kontrolės ir priežiūros funkcijas.

2. Pagal oficialią konstitucinę doktriną įstatymų leidėjas, nepaneigdamas aukštųjų mokyklų autonomijos principo gali nustatyti aukštųjų mokyklų organizacinės ir valdymo struktūros pagrindus.

2.1. MSĮ 7 str. „Aukštųjų mokyklų autonomija ir atskaitomybė“ 1 d. nustatyta, kad aukštoji mokykla turi autonomiją, apimančią akademinę, administracinę, ūkio ir finansų tvarkymo veiklą, grindžiamą savivaldos principu ir akademinė laisve. Lietuvos Respublikos Konstitucijos, šio ir kitų įstatymų nustatyta tvarka aukštosios mokyklos autonomija derinama su atskaitomybe visuomenei, steigėjams ir juridinio asmens dalyviams. MSĮ 7 str. 2 ir 3 d. nustatytos aukštosios mokyklos teisės ir pareigos.

MSĮ 7 str. 2 d. 7 p. įtvirtinta, kad aukštoji mokykla turi teisę nustatyti savo struktūrą. Svarbi MSĮ numatyta aukštosios mokyklos autonomijos garantija – aukštosios mokyklos statusas (pažymėtina, kad pagal MSĮ valstybinio universiteto statutą tvirtina Seimas). Pagal MSĮ 28 str. 1 d. aukštosios mokyklos statusas – tai aukštosios mokyklos steigimo dokumentas, kuriuo aukštoji mokykla vadovaujasi savo veikloje. Aukštosios mokyklos statute taip pat nustatomi aukštosios mokyklos organai, jų kompetencija, jų rinkimo (skyrimo, šaukimo) ir atšaukimo tvarka.

MSĮ II skirsnis „Aukštosios mokyklos valdymas“ nustato aukštosios mokyklos organus bei jiems tenkančius įgaliojimus. Šio MSĮ skyriaus nuostatos (kartu su kitomis įstatymo nuostatomis), reguliuojančios aukštosios mokyklos valdymo santykius, įgyvendina oficialios konstitucinės doktrinos nuostatą, kad įstatymų leidėjas, nepaneigdamas aukštųjų mokyklų autonomijos principo gali nustatyti aukštųjų mokyklų organizacinės ir valdymo struktūros pagrindus.

2.2. Oficialioje konstitucinėje doktrinoje, aiškinančioje aukštosios mokyklos autonomijos sampratą, pažymėta, kad aukštųjų mokyklų valdymo institucijas, įgyvendinančias aukštosios mokyklos savivalda formuoja pačios aukštosios mokyklos.

MSĮ 19 str. numatyta tokia aukštosios mokyklos institucijų sistema: kolegialūs valdymo organai – taryba ir senatas, taip pat vienasmenis valdymo organas – rektorius. MSĮ 20 str. yra nustatyta, kokios funkcijos tenka tarybai, 21 str. – senatui, o 22 str. – rektoriui.

Analizuojant MSĮ 19–22 str. nuostatas aukštosios mokyklos autonomijos užtikrinimo aspektu pažymėtina, kad ne atskira aukštosios mokyklos institucija, bet tik visa MSĮ 19 str. nustatyta aukštosios mokyklos institucijų sistema užtikrina savivaldą ir valdymą. Todėl aukštosios mokyklos savivaldos ir, savo ruožtu, autonomijos užtikrinimo požiūriu aukštosios mokyklos institucijų formavimą, kompetenciją reikia vertinti ne paskirai, o kaip vienos sistemos neatsiejamus elementus.

Būtent sisteminis požiūris ir parodo tikrąją valstybinės aukštosios mokyklos institucijų visumos prigimtį bei šios sistemos esmę. Analizuojant valstybinės aukštosios mokyklos kiekvienos valdymo institucijos formavimą atsietai nuo MSĮ 19 str. numatytos institucijų sistemos, gali susidaryti klaidingas įspūdis dėl nepakankamo aukštosios mokyklos bendruomenės dalyvavimo kai kurių iš jų formavime.

Tačiau aukštosios mokyklos autonomiją užtikrina būtent MSĮ 19 str. įtvirtinta aukštosios mokyklos institucijų sistema. Pagal MSĮ formuojant minėtą valstybinės aukštosios mokyklos institucinę sistemą lemiamas žodis priklauso pačiai aukštosios mokyklos bendruomenei. Išimtinai aukštosios mokyklos bendruomenė suformuoja senatą, ji išrenka pusę aukštosios mokyklos tarybos narių, vienas tarybos narys skiriamas bendru sutarimu (kitaip tariant, negali būti paskirtas prieš aukštosios mokyklos bendruomenės valią), o kitus siūlo juridiniai ir fiziniai asmenys iš asmenų, nepriklausančių aukštosios mokyklos personalui ir studentams – pastaruosius tvirtina švietimo ir mokslo ministras. Rektorių renka taryba. Pagal MSĮ nustatytus kvorumo reikalavimus renkant rektorių ir sprendžiant kitus svarbiausius tarybos kompetencijai priskirtus klausimus akademinė bendruomenė turi esminę galią, nes be jos išrinktų į tarybą narių pritarimo šie

sprendimai negali būti priimti. Tokia sistema – savivaldos ir institucinės pusiausvyros aukštosios mokyklos valdyme garantija.

Taigi MSĮ nustatyta valstybinės aukštosios mokyklos institucijų ir jų sąveikos sistema laiduoja esminį universiteto bendruomenės dalyvavimą įgyvendinant aukštosios mokyklos savivaldą ir drauge užtikrina universiteto veiklos skaidrumą bei atskaitingumą visuomenei. Tai dera su Konstitucijoje įtvirtintu aukštosios mokyklos autonomijos principu.

2.3. Konstitucinėje doktrinoje aukštųjų mokyklų autonomijos principas nuosekliai grindžiamas akademinės laisvės principu, todėl svarbu, kad MSĮ nustatytoje valdymo institucijų sistemoje (21 str.) įtvirtinta vien akademinės bendruomenės sudaroma valstybinės aukštosios mokyklos valdymo institucija – senatas (akademinė taryba), kurios išimtinė paskirtis yra akademinės savivaldos įgyvendinimas.

MSĮ 21 str. 5 d. nustatyta, kad aukštosios mokyklos rektorius yra senato narys pagal pareigas, t. y. jis įeina aukštosios mokyklos savivaldos instituciją. Jau minėta, kad rektorius negali būti paskirtas be akademinės bendruomenės ir tarybą išrinktų narių pritarimo. Taigi rektorius priklauso akademinėi bendruomenei ir dalydamasis atsakomybe su senatu ir taryba įgyvendina aukštosios mokyklos autonomiją atlikdamas MSĮ 22 str. reglamentuotas valdymo funkcijas.

2.4. Pagal oficialią konstitucinę doktriną vykdomosios valdžios institucijų atstovai galėtų būti skiriami į tokias aukštųjų mokyklų institucijas, kurios vykdo kontrolės ir priežiūros funkcijas.

Išanalizavus MSĮ 20 str. nuostatose įtvirtintą teisinį reguliavimą, pagal kurį vieną tarybos narį skiria švietimo ir mokslo ministras kartu su aukštosios mokyklos senatu (akademinė taryba), keturis (arba 5, jeigu tarybą sudaro 11 asmenų) tiesiogiai akademinė bendruomenė ir kitus keturis (arba 5, jei tarybą sudaro 9 asmenys) narius siūlo juridiniai ir fiziniai asmenys iš asmenų, nepriklausančių aukštosios mokyklos personalui ir studentams, o šiuos tarybos narius skiria ir atšaukia švietimo ir mokslo ministras Aukštojo mokslo tarybos teikimu, išklaušęs aukštosios mokyklos tarybos nuomonę, matyti, kad jokių vykdomosios valdžios institucijų atstovų skyrimo į aukštosios mokyklos organus MSĮ nenustato.

Taigi Seimo narių rašte keliamą baimę dėl vykdomosios valdžios atstovų dalyvavimo aukštosios mokyklos savivaldos organuose nepagrįsta. Pagal MSĮ tarybos nariais, be akademinės bendruomenės atstovų, gali būti juridinių ir fizinių asmenų pasiūlyti asmenys, nepriklausantys aukštosios mokyklos personalui ir studentams, bet ne vykdomosios valdžios atstovai. MSĮ 20 str. 3 d. nuostatos nedraudžia pačiai aukštajai mokyklai kaip juridiniam asmeniui siūlyti į tarybą kandidatus iš asmenų, nepriklausančių aukštosios mokyklos personalui ir studentams, todėl aukštosios mokyklos statute gali būti numatyta tvarka, kaip aukštoji mokykla šiuos kandidatus parenka ir siūlo. Tokia MSĮ įtvirtinta galimybė, savo ruožtu, reiškia aukštosios mokyklos bendruomenės narių aktyvią teisę dalyvauti formuojant visus aukštosios mokyklos valdymo organus.

3. Turint galvoje valstybinių ir nevalstybinių aukštųjų mokyklų įvairovę bei tai, kad autonomijos principas yra universalus aukštajam mokslui, šis principas ir aukštųjų mokyklų valdymo ir savivaldos institucijų įstatyminis reglamentavimas turi būti interpretuojami taip, kad pagal jį galėtų realiai veikti ne tik valstybinės, bet ir nevalstybinės aukštojo mokslo institucijos.

Oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje nėra pasisakyta dėl aukštosios mokyklos steigėjo teisių, tarp jų ir teisių dalyvauti nustatant aukštosios mokyklos statutą, veikti esminius aukštosios mokyklos apsisprendimus dėl misijos, struktūros ar valdymo, todėl vertinant tokias steigėjo teises ir galimus šių teisių ribojimus įgyvendinant aukštosios mokyklos autonomijos principą turi būti atsižvelgiama į kitus galiojančius teisės aktus.

Atitinkamai atkreiptinas dėmesys, kad ir valstybės veikimas, susijęs su valstybinių aukštųjų mokyklų struktūros ar savivaldos sprendimais, kartais yra grindžiamas steigėjo, o ne valstybinės valdžios teisėmis, kitaip tariant, vertinant tokį valstybės veikimą turėtų būti atsižvelgiama ir į steigėjo veiklai taikomą teisę.

4. Išdėstyti argumentai leidžia teigti, kad MSĮ nuostatos neprieštaruja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 40 str. 3 d. įtvirtintam aukštųjų mokyklų autonomijos principui.

II. DĖL GERAI BESIMOKANTIEMS PILIEČIAMS GARANTUOJAMO NEMOKAMO MOKSLO VALSTYBINĖSE AUKŠTOSIOSE MOKYKLOSE

1. Pagal Lietuvos Respublikos Konstitucijos 41 str. 3 d. aukštasis mokslas prieinamas visiems pagal kiekvieno žmogaus sugebėjimus, gerai besimokantiems piliečiams valstybinėse aukštosiose mokyklose laiduojamas nemokamas mokslas.

Oficialioje konstitucinėje doktrinoje, aiškinančioje šias konstitucines nuostatas, pažymima, kad Konstitucijos 41 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta kiekvieno valstybinėje aukštojoje mokykloje gerai besimokančio piliečio teisė į aukštąjį išsilavinimą suponuoja tai, kad valstybės biudžete privalo būti numatytos lėšos, kurių reikia, kad valstybinėse aukštosiose mokyklose gerai besimokantiems piliečiams būtų garantuotas nemokamas aukštasis mokslas. Pagal oficialią konstitucinę doktriną valstybinėse aukštosiose mokyklose gerai besimokančių piliečių aukštojo mokslo išlaidas valstybė privalo prisiimti esant šioms sąlygoms: 1) besimokantysis yra Lietuvos Respublikos pilietis; 2) jis mokosi valstybinėje aukštojoje mokykloje; 3) jis mokosi gerai, t. y., jo mokymasis atitinka nustatytus gero mokymosi kriterijus. Valstybė turi pareigą nustatyti valstybės lėšų, kuriomis finansuojamas valstybinėse aukštosiose mokyklose gerai besimokančių piliečių mokslas, skyrimo principus ir tvarką, taip pat turi kontroliuoti šių lėšų panaudojimo teisėtumą.

Pagal oficialią konstitucinę doktriną valstybinėms aukštosioms mokykloms turi būti skiriamos valstybės biudžeto lėšos, inter alia lėšos, kurių reikia, kad tiems valstybinėse aukštosiose mokyklose besimokantiems piliečiams, kurie yra rengiami tenkinant valstybės nustatytą atitinkamų sričių (krypčių) specialistų poreikį ir kurių mokymasis atitinka įstatymo nustatytus gero mokymosi kriterijus, būtų garantuotas nemokamas aukštasis mokslas; valstybinėse aukštosiose mokyklose nemokamas mokslas laiduojamas piliečiams, kurie studijuoja valstybės užsakymu tenkinant valstybės nustatytą atitinkamų sričių (krypčių) specialistų poreikį, ir kurių mokymasis atitinka įstatymu nustatytus gero mokymosi kriterijus. Piliečių, studijuojančių valstybinėse aukštosiose mokyklose pagal valstybės užsakymą (t. y. rengiamų tenkinant valstybės nustatytą atitinkamų sričių (krypčių) specialistų poreikį), geras mokymasis yra fiksuojamas remiantis įstatymo nustatyta tvarka ir mokymosi rezultatų vertinimo kriterijais. Valstybei nedraudžiama prisiimti ir didesnius finansinius įsipareigojimus besimokantiems aukštosiose mokyklose, svarbu, kad tokiu atveju nebūtų paneigtas teisingos ir darnios visuomenės siekis.

2. Piliečių teisės į nemokamą aukštąjį mokslą valstybinėse mokyklose įgyvendinimą užtikrina MSĮ nuostatos, nustatančios aukštųjų mokyklų finansavimo sistemą, valstybės biudžeto asignavimų kiekvienam valstybiniam universitetui skyrimą atskira eilute, valstybės biudžeto lėšų studijoms skyrimą studijų kainai valstybės finansuojamose studijų vietose apmokėti, finansavimo paskirstymą studijų sritims atsižvelgiant į valstybės ūkinės, socialinės ir kultūrinės plėtros poreikius ir valstybės finansines galimybes, mokymosi rezultatų vertinimą ir t. t.

2.1. MSĮ 67 str. nustatyta, kad mokslo ir studijų institucijų lėšas sudaro valstybės biudžeto bazinio finansavimo lėšos valstybinėms mokslo ir studijų institucijoms, MSĮ nustatyta tvarka mokslo ir studijų institucijoms skiriamos valstybės biudžeto lėšos studijoms, valstybės investicijų programų ir valstybės investicijų projektų lėšos valstybinėms mokslo ir studijų institucijoms, pajamos, gautos kaip mokestis už studijas, taip pat pajamos iš ūkinės, mokslinės veiklos ir teikiamų paslaugų, lėšos, gautos kaip programinis konkursinis mokslinių tyrimų finansavimas, valstybės fondų lėšos ir kitos teisėtai gautos lėšos. MSĮ numatyta, kad valstybės biudžeto asignavimai kiekvienam valstybiniam universitetui skiriami atskira eilute.

2.2. Pagal MSĮ pirmenybė į valstybės finansuojamas studijų vietas pagal pirmosios pakopos ir vientisųjų studijų programas tenka stojantiejiems pagal jų gebėjimus, kurie nustatomi atsižvelgiant į brandos egzaminų, mokymosi, kitus rezultatus bei specialiuosius gebėjimus.

Valstybės finansuojamos studijų vietos pagal pirmosios pakopos ir vientisųjų studijų programas aukštosioms mokykloms tenka pagal geriausiai vidurinio ugdymo programą baigusių stojančiųjų pasirinkimą tarp aukštųjų mokyklų, neviršijant valstybės finansavimo, nustatyto kiekvienai studijų sričiai.

MSĮ taip nustatyta, kad valstybės finansuojamų antrosios pakopos, doktorantūros ir laipsnio nesuteikiančių studijų vietų, į kurias priimami studentai, skaičių pagal konkrečias studijų kryptis kiekvienais metais iki kovo 11 dienos nustato Vyriausybė, atsižvelgdama į valstybės ūkinės, socialinės ir kultūrinės plėtros poreikius ir valstybės finansines galimybes. Universitetams antrosios pakopos ir laipsnio nesuteikiančias studijų vietas Švietimo ir mokslo ministerija paskirsto pagal jų mokslo (meno) veiklos rezultatus ir (arba) stojančiųjų į pirmosios pakopos ir vientisųjų studijų programas pasirinkimą pagal studijų ar mokslo kryptį. Doktorantūros vietas mokslo ir studijų institucijoms Švietimo ir mokslo ministerija paskirsto pagal mokslo (meno) veiklos ir doktorantūros rezultatus.

MSĮ 69 str. įtvirtinta, kad valstybės biudžeto lėšos studijoms skiriamos studijų kainai valstybės finansuojamose studijų vietose apmokėti, geriausių studijų rezultatus pasiekusių valstybės nefinansuojamose studijų vietose studentų sumokėtai studijų kainai kompensuoti. MSĮ taip numato už studijas sumokėtos kainos kompensavimą, tikslinį studijų finansavimą ir kt.

Valstybė MSĮ 76 str. nustatyta tvarka apmoka studijų kainą studijuojančiųjų valstybės finansuojamose studijų vietose. Valstybės biudžeto lėšos studijų kainai valstybės finansuojamose studijų vietose apmokėti skiriamos Vyriausybės nustatyta tvarka. Pažymėtina, kad pagal MSĮ finansavimo paskirstymą studijų sritims nustato Vyriausybė, atsižvelgdama į valstybės ūkinės, socialinės ir kultūrinės plėtros poreikius ir valstybės finansines galimybes.

Taigi pagal MSĮ laiduojamas valstybės finansavimas gerai besimokantiems studentams, kurie studijuoja valstybės nustatytoje studijų srityse. Taip įgyvendinamas konstitucinis reikalavimas gerai besimokantiems piliečiams garantuoti nemokamą aukštąjį mokslą.

2.3. MSĮ 69 straipsnyje nustatyta, kad valstybės biudžeto lėšos studijoms skiriamos studijų kainai valstybės finansuojamose studijų vietose apmokėti, geriausių studijų rezultatus pasiekusių valstybės nefinansuojamose studijų vietose studentų sumokėtai studijų kainai kompensuoti MSĮ 71 straipsnyje nustatyta tvarka, tiksliniam studijų finansavimui, valstybės paskoloms arba valstybės remiamoms paskoloms, socialinėms stipendijoms ir kitai paramai.

Taigi pagal MSĮ valstybės biudžeto lėšos studijoms yra skiriamos studijų kainai valstybės finansuojamose studijų vietose apmokėti, MSĮ nenustato atvejų, kai gerai besimokančiųjų valstybės finansuojamose vietose studijų išlaidos gali būti „užkrautos“ patiems gerai besimokantiems studentams.

2.4. MSĮ nustatyta, kad asmuo, kurio pirmosios pakopos ar vientisosios studijos yra valstybės finansuojamos, po pirmųjų dvejų studijų metų, o iššestinių studijų atveju – pabaigus pusę studijų programos, netenka valstybės finansavimo studijoms, jeigu atitinkamo laikotarpio jo studijų rezultatų vidurkis yra daugiau kaip 20 procentinių punktų mažesnis negu aukštosios mokyklos atitinkamos studijų programos ir formos to paties kurso studijuojančiųjų atitinkamo laikotarpio studijų rezultatų vidurkis. Valstybės finansavimo netekęs asmuo už studijas turi mokėti aukštosios mokyklos nustatytą studijų kainą, o jo valstybės finansuojamą vietą užima geriausiai valstybės nefinansuojamoje vietoje besimokantis asmuo. Taigi MSĮ yra numatytas besimokančiųjų valstybės finansuojamose vietose gero mokymosi fiksavimas įvertinus per du metus ar pusę studijų pasiektus mokymosi rezultatus. Nustatytas geras mokymasis lemia tolesnį valstybės finansavimą.

2.5. MSĮ 67 str. 2 d. numatyta, kad valstybės biudžeto asignavimai kiekvienam valstybiniam universitetui ir valstybiniam mokslinių tyrimų institutui skiriami atskira eilute. Valstybės biudžeto lėšos studijoms skiriamos ir studijų kainai valstybės finansuojamose studijų vietose apmokėti (MSĮ 69 str. 1 d. 1 p.). Taigi pagal MSĮ valstybės lėšos, valstybės biudžete numatytos atskira eilute, apima ir lėšas, skiriamai studijų kainai valstybės finansuojamose studijų vietose apmokėti.

2.6. MSĮ nuostatos įgyvendina iš Konstitucijos kylančią valstybės pareigą laiduoti nemokamą aukštąjį mokslą gerai besimokantiems piliečiams aukštosiose mokyklose pagal valstybės finansuojamas studijų sritis.

Kartu pažymėtina ir tai, kad minėtos valstybės pareigos įgyvendinimo įstatyminis reguliavimas neužkerta kelio, atsiradus galimybei, valstybei prisiimti ir didesnius finansinius įsipareigojimus besimokantiems aukštosiose mokyklose, žinoma, jei tuo nebus paneigtas teisingos ir darnios visuomenės siekis. Šiuo atveju reikėtų priimti atitinkamą teisinį sprendimą.

3. Kaip matyti iš nurodytų MSĮ nuostatų, įstatymų leidėjas sudarė pakankamas teises prielaidas užtikrinti, kad gerai besimokantiems piliečiams būtų laiduojamas Konstitucijos garantuojamas nemokamas mokslas valstybinėse aukštosiose mokyklose.

III. DĖL KRITERIJŲ, PAGAL KURIUOS ASMENYS LAIKOMI GERAI BESIMOKANČIAIS

1. Aiškindamas Konstitucijos 41 str. 3 d. nuostatose įtvirtinto teisinio reguliavimo turinį, Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad kriterijai, kuriuos atitinkantys asmenys laikomi gerai besimokančiais, turi būti nustatyti įstatymu.

2. Pažymėtina, kad įstatymų leidėjas, įstatymu įgyvendindamas vieną ar kitą konstitucinį reikalavimą, gali pasirinkti įvairius tokio įpareigojimo įgyvendinimo būdus. Taigi įstatymų leidėjas gali įstatyme tiesiogiai nurodyta, pagal kokius mokymosi rezultatus yra fiksuojamas geras mokymasis, jis taip pat gero mokymosi kriterijus gali nustatyti ir kitaip, pavyzdžiui, numatydamas įstatyme tam tikrą mokymosi vertinimą, pagal kurį asmuo negali būti laikomas gerai besimokančiu.

MSĮ numato, kad visų studijuojančiųjų aukštosiose mokyklose žinios vertinamos reguliariai po kiekvieno akademinio mokymosi laikotarpio – semestro. Įstatymas taip pat numato, kad studijuojančiojo geras mokymasis yra fiksuojamas, remiantis turimų žinių vertinimu, po pirmųjų dviejų studijų metų arba jam pabaigus pusę studijų programos iššestinių studijų atveju. MSĮ 70 str. nustatyti tokie mokymosi rezultatų vertinimo kriterijai, kurie nurodo, kuris asmuo negali būti laikomas gerai besimokančiu. Asmuo, kurio pirmosios pakopos ar vientisosios studijos yra valstybės finansuojamos, po pirmųjų dvejų studijų metų, o iššestinių studijų atveju – pabaigęs pusę studijų programos, netenka valstybės finansavimo studijoms, jeigu atitinkamo laikotarpio jo studijų rezultatų vidurkis yra daugiau kaip 20 procentinių punktų mažesnis negu aukštosios mokyklos atitinkamos studijų programos ir formos to paties kurso studijuojančiųjų atitinkamo laikotarpio studijų rezultatų vidurkis.

3. Taigi MSĮ 70 str. 7 d. nuostatoje įtvirtintas įstatyminis kriterijus ir gero mokymosi fiksavimo tvarka, pagal kurią remiantis mokymosi rezultatais galima įvertinti, kada pagal įstatymą asmuo yra laikomas gerai besimokančiu ir kada jis nebelaikomas gerai besimokančiu.

IV. DĖL VALSTYBĖS PLANAVIMO

1. Aiškindamas Konstitucijos 41 str. 3 d. nuostatose įtvirtinto teisinio reguliavimo turinį, Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad valstybė privalo nustatyti atitinkamų sričių specialistų poreikį ir pateikti valstybinėms (prireikus ir nevalstybinėms) aukštosioms mokykloms užsakymą.

2. Pažymėtina, kad pagal MSI 70 str. 2 d. finansavimo paskirstymą studijų sritims nustato Vyriausybė, atsižvelgdama į valstybės ūkinės, socialinės ir kultūrinės plėtros poreikius ir valstybės finansines galimybes. Taigi pagal MSĮ reguliavimą valstybė, planuodama studijų finansavimą, turi įvertinti: a) valstybės ūkinės, socialinės ir kultūrinės plėtros poreikius, b) valstybės finansines galimybes.

Toje pačioje MSĮ 70 str. 2 d. nustatyta, kad valstybės finansuojamos studijų vietos pagal pirmosios pakopos ir vientisųjų studijų programas aukštosioms mokykloms tenka pagal geriausiai vidurinio ugdymo programą baigusių stojančiųjų pasirinkimą tarp aukštųjų mokyklų, neviršijant valstybės finansavimo, nustatyto kiekvienai studijų sričiai, t. y. stojančiųjų pasirinkimas suderintas su valstybės pareiga nustatyti atitinkamų sričių specialistų poreikį pagal valstybės finansines galimybes.

3. Šios ir kitos MSĮ nuostatos užtikrina valstybės pareigą nustatyti atitinkamų sričių specialistų poreikį ir pagal tai skirti jų parengimo finansavimą.

V. DĖL VALSTYBĖS FINANSUOJAMŲ VIETŲ PRIVAČIOSE AUKŠTOSIOSE MOKYKLOSE

1. Pagal oficialią konstitucinę doktriną, konstitucinė nuostata, kad aukštasis mokslas yra prieinamas visiems pagal kiekvieno žmogaus sugebėjimus, reiškia, jog kiekvienam žmogui pagal jo sugebėjimus turi būti prieinamos ir valstybinės, ir įstatymo nustatyta tvarka įsteigtos nevalstybinės aukštosios mokyklos, visa aukštojo mokslo įstaigų sistema.

Oficialioje konstitucinėje doktrinoje, aiškinančioje Konstitucijos 41 str. 3 d. nuostatose įtvirtinto teisinio reguliavimo turinį, konstatuota ir tai, kad įvertinus visuomenės ir valstybės poreikius bei valstybės finansines galimybes, tais atvejais, kai atskirų sričių (krypčių) specialistai dėl objektyvių aplinkybių negali būti parengti valstybinėse aukštosiose mokyklose, valstybės užsakymu valstybės biudžeto lėšomis jie gali būti rengiami ir nevalstybinėse aukštosiose mokyklose; tokiu atveju valstybė privalo garantuoti, kad valstybės lėšomis bus apmokėtos tokių specialistų mokymosi (studijų) išlaidos, jeigu jų mokymasis atitinka įstatymo nustatytus gero mokymosi kriterijus.

2. MSĮ 6 str. 2 d. nustatyta, kad aukštosios mokyklos gali būti valstybinės ir nevalstybinės. Pagal MSĮ 27 str. 2 d. nevalstybinę aukštąją mokyklą gali steigti fiziniai arba juridiniai asmenys, išskyrus valstybės ir savivaldybių institucijas bei įstaigas, taip pat Europos Sąjungos valstybėse narėse ir kitose Europos ekonominės erdvės susitarimą pasirašiusiose valstybėse įsisteigusių įmonių filialai Lietuvoje. Pagal MSĮ 28 str. 5 d. nevalstybinės aukštosios mokyklos steigimo dokumentas priimamas ir keičiamas Lietuvos teisės aktų nustatyta tvarka.

Pagal MSĮ 35 str. 2 d. vykdyti studijas ir su studijomis susijusią veiklą turi teisę šio įstatymo nustatytą leidimą vykdyti studijas ir su studijomis susijusią veiklą turinčios aukštosios mokyklos ir nevalstybinės aukštosios mokyklos. Visoms aukštosioms mokykloms leidimas vykdyti studijas ir su studijomis susijusią veiklą išduodamas MSĮ ir Vyriausybės nustatyta tvarka.

Pažymėtina, kad MSĮ 70 str. 2 d. numato, jog valstybės finansuojamos studijų vietos pagal pirmosios pakopos ir vientisųjų studijų programas aukštosioms mokykloms tenka pagal geriausiai vidurinio ugdymo programą baigusių stojančiųjų pasirinkimą tarp aukštųjų mokyklų, neviršijant valstybės finansavimo, nustatyto kiekvienai studijų sričiai. Finansavimo paskirstymą studijų sritims nustato Vyriausybė, atsižvelgdama į valstybės ūkinės, socialinės ir kultūrinės plėtros poreikius ir valstybės finansines galimybes. Taigi pagal įstatymą finansavimą lemia stojančiųjų pasirinkimas ir aukštosios mokyklos teikiamų studijų sritis. Be to, MSĮ 73 str. numatytas tikslinis studijų finansavimas t. y. valstybės biudžeto lėšos Švietimo ir mokslo ministerijos nustatyta tvarka konkurso būdu gali būti skiriamos mokslo ir studijų institucijoms (taip pat ir nevalstybinės aukštosios mokyklos) studijų programoms įgyvendinti atsižvelgiant į būtiniausius valstybės ūkinės, socialinės ir kultūrinės plėtros poreikius, jeigu jų negalima patenkinti kitais šiame įstatyme nustatytais būdais.

3. Taigi MSĮ sudaro pakankamas prielaidas įgyvendinti konstitucinę nuostatą, kad aukštasis mokslas yra prieinamas visiems pagal kiekvieno žmogaus sugebėjimus, tuo aspektu, jog ši nuostata pagal oficialią konstitucinę doktriną reiškia, jog kiekvienam žmogui pagal jo sugebėjimus turi būti prieinamos ir valstybinės, ir įstatymo nustatyta tvarka įsteigtos nevalstybinės aukštosios mokyklos, visa aukštojo mokslo įstaigų sistema.

IŠVADA

Atsižvelgiant į išdėstytus argumentus, nėra teisinio pagrindo teigti, kad MSI nuostatos prieštarauja Konstitucijai. Pažymėtina, kad poįstatyminiai aktai (Vyriausybės nutarimai, švietimo ir mokslo ministro įsakymai), kuriais užtikrinamas MSI įgyvendinimas, turi atitikti įstatymus (taip pat – MSI) ir Konstituciją. Todėl nėra teisinių prielaidų sustabdyti pradėtą mokslo ir studijų reformą ar atsisakyti kurių nors jos esminių nuostatų.

Viceministrė

Nerija Putinaitė